

Aino Ugaste: "Ameerika lasteaia analüüsisid lapsed oma töid ise, nõukogude lasteaia tegid seda teised lapsed või täiskasvanud."

Tagasivaade nõukogude alusharidusele

A i n o U g a s t e
TLÜ eelkoolipedagoogika õppetool

USA teadlased nägid nõukogude lasteaia puuduste kõrval ka palju positiivset. Sama märgivad ka meie praegused lasteaiaõpetajad.

Nõukogudeaegne hariduselu Eestis oli mitmekihiline ja eripalgeline. Ühest küljest iseloomustas üldharidust äärmine tsentraliseeritus ja ühtlustamispuud, ühesuguse koolisüsteemi ja sarnaste õppekavade kehtimine üle Nõukogude-maa. Hariduse ideaal oli laste kommunistlik kasvatus, milles olid omavahel harmooniliselt ühinenud moraalne puhutus, vaimne rikkus ja kehaline täiuslikkus.

Teiselt poolt säilitas ja arendas tollane kool eesti rahvuslikku kultuuri ja hoidis alles emakeelset kooliõpetust. Kooli-uendusliikumine sõjaeelses Eestis oli jätnud haridusellu rikkalikke kogemusi, millest ei loobutud.

Sõjajärgne koolikorraldus

Kahtlemata tuleb sõjajärgses hariduselus näha olulisi ja väärtuslikke aspekte (1,4). Need on järgmised.

■ Kõigil lastel, olenemata sotsiaalsest seisundist, oli võimalik õppida emakeelses koolis, ka kõrgkoolis.

■ Suureks saavutuseks tuleb pidada 11-klassilist (alates 1984. aastast 12-klassilist) üldhariduskooli ja viiepäevase koolinädala kehtestamist.

■ Eestis suudeti paljudes õppeainetes säilitada oma originaalõpikute tava, mis aitas vältida vene keelest tõlgitud õpikute kasutamist.

■ Algklassidest alates said õpilased õppida süvendatult muusikat, keeli, kujutavat kunsti, keskkoolis loodusteadusi. Samuti pöörati eesti koolides suurt tähelepanu esteetilisele kasvatusel: muusika, eriti koorilaulu traditsioonide arendamisele, filmi- ja teatriõpetusele keskkoolis jne.

■ Koolieelse kasvatusesüsteemi oli väljakuulutatud ning püüti teha tihedat koostööd kodu ja lapsevanematega.

Lastele olid koolieelsetes lasteasutustes loodud suhteliselt head ruumilised ja materiaalsed tingimused, kõigile lastele oli võimaldatud söime- ja lasteaiaaeg.

Mujal maailmas olid alushariduses eriti tähtsad 1970. aastad, mil paljudes riikides hakati tungivalt vajama eelkooliealistele lastele erinevaid päevahoiu võimalusi.

1970. aastatel vaieldi selle üle, kas lasteaed on üldse lapse jaoks sobiv ja hea paik või mitte. Jõuti esialgsete järeldusteni, et laps vajab sellist päevahoidu, mis on koduga sarnane, kus on kasvataja, kelle käitumine meenutab ema käitumist, ja keskkond, kus on loodud mitmekesised võimalused lapse eluks ja arenguks. Vaieldi ka selle üle, kui vanalt on õige last lasteaeda paigutada, kas lasteaed suudab asendada väikelapsele ema jne.

1980. aastatel jätkati diskussioone

selle üle, mis tüüpi lasteaed on lapsele parim ja millistes suhetes peavad olema lapse hoid, kasvatus ja arendamine omavahel?

1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses arutleti selle üle, kuidas lasteasutuse kvaliteet mõjutab lapse arengut ja õppimisvõimet. Siin oli kindlasti oluline esimeste kvaliteedikriteeriumide väljatöötamine esialgu Ameerikas ja hiljem ka Euroopas. Uurimustes jõuti järeldusele, et parema kvaliteediga lasteasutuses on lapsed sotsiaalselt pädevamad ja õnnelikumad kui madalama kvaliteediga lasteaias, isegi siis, kui laste perekondade rahalised võimalused olid tagasihoidlikumad. Suurt tähelepanu hakati pöörama lasteasutuse füüsilisele keskkonnale, laste rühma suurusele ja mängumaterjalidele.

Välisekspertide arvamused

Rahvusvahelises ulatuses on nõukogudeaegset koolieelset kasvatust analüüsinud eelkõige Ameerika eksperdid (näiteks 2; 3; 5). Nad on kriitiliselt suhtunud paljudesse koolieelse kasvatuses küsimustesse ning nende mõtteid tuleks kindlasti arvesse võtta nüüd, mil meil on võimalik tundma õppida välismaa kogemusi ja töötada välja oma seisukohad alushariduses.

Välisekspertid on märkinud, et nõukogude alusharidust iseloomustas kõigi laste ühesugune õpetamine ja kasvamine, arvestamata nende eripära. Individualismile oli vastandatud kollektivism. Põhieesmärgid olid laste kommunikaalne kasvatus ja ettevalmistus edukaks õppetööks koolis.

Koolieelse kasvatusprogrammi esitatud nõudeid viidi ellu mitmesuguse tegevuse, töö, mängu ja õppimise kaudu. Sageli aga nähti koolieelset lasteasutust kui minikooli, kus toimus täiskasvanu algatatud didaktilise iseloomuga õppetegevus. Vanemas lasteaiarühmas pöörati suurt tähelepanu laste kooliks ettevalmistamisele, põhiline oli lugema-kirjutama ja arutama õpetamine. Erinevalt koolist ei pandud lasteaias hindede ega antud koduseid ülesandeid. Õpetajad andsid palju suulisi hinnanguid. Sellega anti mõista, et mõne lapse tööd ja tegemised on paremad kui teiste omad, ning püüti lapsi omavahel võrrelda ja vastandada. Võrdluseks toodi näi-

Lasteaiaõpetajad märgivad, et nende igapäevatöö on tänapäeval paindlikum ja valikuvabadus suurem. Oluliseks peetakse, et õpetaja saab nüüd ise valida lastele sobiva aja tegevusteks, söömiseks ja õues viibimiseks.

de ühest Ameerika kasvatusprogrammi, mille kohaselt lapsed analüüsisid ise oma töid – erinevalt meie lasteaegade praktikast. Nõukogudeaegses lasteaias olid hindajad-analüüsijad eelkõige teised lapsed ja täiskasvanu. Positiivsena märgiti, et nõukogude lasteaias õpetati lapsi enda eest hoolt kandma (nn eneseteenindamine), püüti kujundada tööharjumusi, näiteks lillede eest hoolitsemine, ruumi korrastamine.

Tuleb nõustuda ekspertide kriitikaga kasvataja ja lapse suhte kohta. See oli sarnane koolis valitseva õpetaja ja õpilase suhtega: nn vertikaalne ülalt-alla suhe, mitte võrdne partnerlus. Nõukogudeaegses lasteaias lähtuti sageli täiskasvanu tegevusest, mis jättis tagaplaanile lapse huvid, vajadused ja soovid. Seega ignoreeriti lapsekeskse kasvatusidee, mis oli Eestis 1920.–1930. aastatel J. Käisi juhitud kooliuuendusliikumises üks olulisemaid põhimõtteid.

Paljud asjad on eksperthinnangu autoritele arusaamatuks jäänud. Näiteks see, miks lasteaias pidid olema teatud valdkondade spetsialistid (juhataja asetatija õppe-kasvatustöö alal, muusikaõpetajad, liikumisõpetajad). Mujal maailmas lasteaedades selliseid töökohti ei olnud.

Välisekspertide arvates pöörati vähe tähelepanu ka laste loovuse arendamisele. Näiteks leiti, et laste joonistuste juures hinnati eelkõige joonistuse vastavust reaalsusele või kasvataja esitatud näidisele. Siin peaks kindlasti rõhutada eesti alushariduse teistsugust seisust, kus just muusika, kunsti jt tegevuste kaudu loovusele suurt tähelepanu pöörati. Samuti oli Eestis terve hulk teadlasi, kes uurisid õpilaste loovust ja avaldasid sel teemal töid.

Mängu tähtsust on välisekspertid üksmeelselt esile toonud, kuid samas on väidetud, et laste iseseisvat mängu võib lasteaias igapäevaelus harva näha. Sageli on mäng olnud täiskasvanu korraldatud ja suunatud eelkõige laste õpetamisele. Tõlgi ei mõistnud alati, et laps peab õpetama mängima ning et see tähendab eelkõige täiskasvanu ja lapse koosmängimist nii, et säilib mängu loov iseloom.

Välisuurijad rõhutasid samuti meie õpetaja madalat ühiskondlikku staatust. Nende arvates õpetaja tööd ei väärtustatud – palk oli madal ja õpetajad vähe motiveeritud. Kasvatustöö edukus olnes sellest, kui hästi kasvataja tundis lapsi, nende individuaalseid iseärasusi, arengut ja lasteasutuse programmi.

Nõukogude ajal rõhutati, et kasvataja peab olema oma maa patrioot ja internatsionalist.

Üksmeeles on uurijad olnud mitmes seisukohas. Kõigepealt selles, et nõukogude alusharidusel on olnud väga pikad ajaloolised kogemused ja traditsioonid. Leiti ka, et alushariduse aluseks on olnud hea teaduslik-teoreetiline taust. Just Vöögotski kultuurilis-ajalooline teooria on rõhutanud alushariduse olulisi aspekte. Näiteks toodi välja keskkonna suur tähtsus lapse arengus, täiskasvanu ja lapse interaktsioon, mäng kui lapsee põhitegevus jne.

Tollastele teoreetilistele seisukohtadele saadi kinnitust väga paljudes empiirilistes uurimustes, pedagoogilistes eksperimentides ja igapäevategevuses. Psühholoogid leidsid, et kuni 7-aastase lapse põhitegevus on mäng ja et spetsiaalne õppimine võib alata alles 8. eluaastal. Oldi seisukohal, et on parem, kui laps läheb kooli, omades suhteliselt vähe teadmisi, aga selle eest rikast ja mitmekesisest kujutlusvõimet. Lastele töötati välja väga palju meetodilist materjali ja ka kasvatajad valmistasid oma tööks mitmesugust abimaterjali.

Nüüd, mil kogu maailmas räägitakse mängust kui põhivahendist laste õpivõime kujundamisel, võiks mõelda sellele, kui palju väärtuslike mõtteid avaldati tol ajal seoses mängu arendava mõjuga. Vene psühholoogia esindajad on väljendanud mõtteid, et lapse jaoks on mäng seotud eelkõige üllatuse, otsimise-peitmise-leidmise, mõistatamise-äraarvamise, rollide mängimisega jne. Parimat viisi õpetuse ja mängu seostamiseks aga pakub õppemäng, mis on lapsele kõige loomupärasem ja motiveeriv tegevus õppimise alusoskuste omandamiseks.

Õpetajate arvamused

Oleme üliõpilaste ja magistrantidega uurinud õpetajate hinnanguid nüüdse ja nõukogudeaegse alushariduse kohta. Selleks oleme küsitlenud ja intervjuerinud pikaajalise töökogemusega (vähemalt 20-aastase ja pikema staažiga) lasteaiaõpetajaid. Palusime neil välja tuua nõukogudeaegse ning praeguse alushariduse positiivsed ja negatiivsed küljed.

Põhiliseks kasvukeskkonnaks pidasid staažikad lasteaiaõpetajad kodu, laste-

aeda peeti kodu järel lapse teiseks oluliseks keskkonnaks. Õpetajad leidsid, et praegu on nende igapäevatöö paindlikum ja valikuvabadus suurem. Oluliseks peeti, et õpetaja saab nüüd ise valida lastele sobiva aja tegevusteks, söömiseks ja õues viibimiseks. Õpetajatel on praegu palju võimalusi oma mõtete elluviimiseks ja loovuse avaldamiseks. Rahul ollakse sellega, et on olemas eri tüüpi lasteaiad ja lapsevanematel võimalus valida päevahoiu eri vormide vahel.

Erilise tähenduse õpetajate intervjuudes sai lapsekeskse kasvatus-idee. Rõhutati lapse individuaalsust, erilist ja kordumatust, mida peab kasvatamisel tingimata silmas pidama. Raamõppekava suhtes ollakse eri arvamustel. Ühelt poolt leiti, et on hea, kui õppekasvatustöös antakse palju valikuvõimalusi, teiselt poolt öeldi, et raamõppekavas esitatu ei ole täpne ning on üldine. Leiti, et raskusi võib tekkida eriti noortel õpetajatel, kellel pole veel piisavalt töökogemusi.

Positiivsena nähti paremate ja võrdõiguslike suhete tekkimist kooli ja lasteaia vahel. Koostöö klassiõpetajate ja lasteaiaõpetajate vahel sujub järjest paremini.

Õpetajate arvates on lasteaedades kasvanud põhjendamata ja tarbetu paberitöö hulk ning dokumentide täitmise kohustus. See loob olukorra, et lastega ei jõuta piisavalt tegelda. Samas esitatakse laste arengule väga kõrgeid nõudmisi. Siit kerkibki küsimus, kuidas jõuab õpetaja iga lapsega üksikult tegelda. Samuti leiti, et lasterühmad on ikkagi liiga suured, see takistab lastega individuaalset tegelemist.

Õpetajatele teeb muret laste agressiivsus ja närvilisus. Siin toodi välja ka televägivalla kahjulik osa. Lapsed ei tee vahet virtuaalse ja tegeliku vägivalla vahel, samas rõhutati täiskasvanute selgituste hädavajalikkust. Üks õpetaja rääkis: *"Aastaid tagasi polnud teleri mõju nii kahjulik. Lapsega tuleb rääkida sellest, mida ta näeb. Kui talle ei selgitata, mis on halb ja mis hea, siis toimub matkimine üksühele."*

Õpetajaid teeb murelikuks see, et lasteaia teemat käsitletakse meedias vähe ja kui üldse käsitletakse, siis sageli ühekülgelt ja negatiivselt. Leiti, et riigi

tasandil ei väärtustata õpetaja tööd ega sellega seoses ka lapsi.

Nõukogudeaegses alushariduses peeti positiivseks nõudlikku töödistsipliini, mis oli range, kuid ometi õiglane. Samuti toodi välja mõte, et lasteaiaõpetaja staatus oli varem kõrgem ja ühiskonnas enam hinnatud kui praegu. Nimetati, et kodudega oli õpetajatel varem tihedam side ja koostöö sujus palju tulemusrikkamalt.

Eesti alusharidusel on seljataga pikk ajalooline kogemus. Välismaa ekspertide arvamustega tutvumine aitab meil paremini mõista vigu ja edaspidi neist hoiduda. Staažikate lasteaiaõpetajate mõtteid ja ettepanekuid võiks rohkem usaldada. Neil on väärikas kogemus ja teadmine, millega võiks kindlasti arvestada nii õppekavade kui ka muude haridusdokumentide väljatöötamisel.

Kirjandus

1. Eisen, F. Kes minevikku ei mäleta, see elab tulevikuta. Haridus, 1999, 4. 57–60.
2. Ispa, J. M. Child care in Russia: In transition. Westport CT, Bergin & Carvey, 1994.
3. Ispa, J. M. Russian child care goals and values: from Perestroika to 2001. Early Childhood Research Quarterly, 2002, 17. 391–413.
4. Ruus, V.-R. Eesti õppekavareform 1987–2002. Acta Universitatis Scientiarum Socialium et Artis Educandi Tallinnensis. A 24: 2004. 13–33.
5. Tudge, J. Education of young children in the Soviet Union: current practice in historical perspective. The Elementary School Journal, 1991. 92, 121–133.